

2. Горячев А. А. Опыт моделирования речевого воздействия в рекламной коммуникации // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена : науч. журн. – СПб. : Книжн. дом, 2009. – № 110. – С. 182–189.
3. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. І. Зелінська. – Х., 2002. – 17 с.
4. Имшинецкая И. Креатив в рекламе / И. Имшинецкая. – М. : РИП-холдинг, 2002. – 64 с.
5. Коваленко Є. Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу [Електронний ресурс] / Є. Коваленко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../reklamnuu%20tekst.pdf
6. Костомаров В. Г. Лингвистический статус массовой коммуникации и проблемы «газетного языка» (на материале советской прессы) // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. – М. : [б. и.], 2000. – 148 с.
7. Крюкова И. В. Рекламное имя : от изобретения до прецедентности : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / И. В. Крюкова. – Волгоград, 2004. – 360 с.
8. Леонтьев А. А. Психолингвистические особенности языка СМИ / А. А. Леонтьев // Язык массовой информации : учеб. пособие для вузов. – М. : Академ. проект ; Альма Матер, 2008. – С. 66–68.
9. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной ; чл. редкол. : Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сквородников. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
10. Уэллс У. Реклама: принципы и практика ; пер. с англ. / У. Уэллс, Дж. Барнет, С. Мариарти. – СПб. : Питер, 2001. – 736 с.
11. Феофанов О. А. Реклама : новые технологии в России : учеб. пособие / О. А. Феофанов. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.

УДК 811.161.2'282.3(477.82)

Юрій Громик

ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ПРИСЛІВНИКИ НА *-КИ, -КА*

На матеріалі західнополіського говору проаналізовано прислівники на *-ки, -ка*, що належать до найбільш дискусійних проблем діалектного словотвору в українській, а також в інших слов'янських мовах. Установлено, що морфеми *-ки, -ка* та под., які поширюють прислівники, – це результат морфологічного розвитку вже окремих слов'янських мов. За походженням елементи *-к-, -ек-, -ечк-* та ін. кваліфіковано як абстраговані з іменникових форм суфікси, що втратили семантику демінутивності. Кінцеві елементи *-и, -а* – застигли флексії

відповідно орудного відмінка множини та родового відмінка однини іменників чоловічого роду.

Ключові слова: говірка, ареал, прислівник, морфема, суфікс, адвербіалізація, аналогія.

Громик Ю. Западнополесские наречия на -ки, -ка. На матеріалі западнополесського діалекта проаналізовані наречія на *-ки, -ка*, які належать до найбільш дискусійних проблем діалектного словотвору в українській, а також в інших слов'янських мовах. Встановлено, що морфемні елементи *-ки, -ка* і др., які ускладнюють наречія, – це результат морфологічного розвитку окремих слов'янських мов. За походженням елементи *-к-, -ек-, -ечк-* кваліфікуються як абстраговані форми сушеслівних суфіксів, які втратили семантику димінутивності. Кінцеві елементи *-и, -а* – застиглих флексій відповідно творительного падежу множини та родового падежу однини чоловічого роду.

Ключевые слова: говор, ареал, наречие, морфема, суффикс, адвербиализация, аналогия.

Hromyk Yu. Western Polissian Adverbs with -ки, -ка Morphemes. Adverbs with the morphemes *-ки, -ка*, that make the most debated issue of the dialectal word formation in Ukrainian, as well as other Slavic languages are analyzed on the material of the Western Polissian patois. It is ascertained that the morphemes extending the adverbs such as *-ки, -ка* have resulted from the morphological development of particular Slavic languages. By their origin the elements *-к-, -ек-, -ечк-*, etc. are identified as the abstracted from noun forms suffixes which have lost the diminutive semantics. The final elements *-и, -а* are the fixed inflexions of the instrumental case, plural and the genitive case, singular of the masculine nouns correspondingly.

Key words: patois, areal, adverb, morpheme, suffix, adverbialisation, analogy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прислівники на *-ки, -ка* – одна з найбільш дискусійних проблем прислівникового словотвору в українській, а також в інших слов'янських мовах. Відповідні морфемні елементи в славистиці не раз були предметом дослідження, проте досі немає задовільного пояснення історії та географії цього явища. Затемнена етимологія, втрачене первісне значення формантів *-ки, -ка* стали причинами того, що одні вчені вважають їх підсилювально-вказівними частками займенникового походження, шукаючи момент їхньої появи в добу доукраїнської або й дослов'янської, інші ж – словотвірними афіксами та відносно пізнім надбанням уже кожної окремої слов'янської мови. З огляду на це вказана проблема потребує детальнішого висвітлення.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Західнополіські невідмінювані деривати (прислівники, частки, вигуки) із суфіксальним елементом *-к-* аналізував Г. Л. Аркушин [1]. Учений розмежував два різновиди відповідних суфіксів: прості «розширювачі» морфемної структури, за походженням – підсилювально-видільні частки та зменшено-пестливі суфікси, похідні з якими вживані в мовленні з дітьми [1, 15]. Зіставлення західнополіських дериватів з інодіалектними відповідниками дало підставу зробити висновок, що «саме західнополіський говір найбільш повно реалізовує свої словотвірні можливості» [1, 18].

Мета дослідження – проаналізувати погляди славістів на походження кінцевих прислівникових морфем з елементом *-к-* і на цій основі простежити формування й розвиток окресленого структурного класу прислівників у західнополіському говорі. Дослідженням охоплено 178 населених пунктів Волинської, Рівненської областей, а також Брестської області Республіки Білорусь та повіту Гайнівка Підляського воєводства Республіки Польща.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Етимологічний словник української мови кінцеві прислівникові морфемі з елементом *-к-* (*-ки, -ка*) визначає як підсилювальні частки, ототожнюючи їх за походженням із відповідними частками у формах дієслів наказового способу на зразок гуцульських *ходи-ко, дай-ко*, російських *иди-ка, ну-ка* [2, 329]. Автори цього видання компонент *-к-* уважають залишком давньої вказівної основи **k-* [3, 666]. Про займенникового походження частку *-кы* (рідше – *-ка*), яка у структурі прислівників первісно виконувала підсилювально-вказівну функцію, писав і В. В. Німчук [6, 151].

Зарубіжні дослідники М. Фасмер [10, 147], О. Г. Преображенський [7, 278], В. Махек [15, 232], Ф. Славський [17, 7] та ін., наводячи формальні й семантичні паралелі до цих сегментів із литовської, грецької та інших мов, убачали в морфемах *-ка, -ки* і под. рефлекс псл. **kъt*, тобто той же корінь, що й у прийменниках на зразок українського *-к* (*ік, ко*), білоруського *-к* (*ка*) чи польського *-k* (*ки*). Дещо інший погляд на етимологію цих морфем запропонував Ф. Міклошич [16, 120]: окреслюючи сегменти *-ки, -ка* як частки, дослідник виводить їх із нечленного питального займенника **kъ*.

Проаналізувавши різні спроби встановити походження кінцевих прислівникових морфем з елементом *-k-*, польський учений Ю. Баль висуває низку слушних застережень. Дослідник зазначає, що спроби пов'язати ці морфемі з фактами грецькими, литовськими, не зовсім виправдані з огляду на хронологію. «Деякі з цих форм є – тепер, принаймні, – в діалектах окремих слов'янських мов явищем частим (скажімо, у польській чи українській мові). З огляду на це дивує цілковита їх відсутність у староцерковнослов'янській, староруській, старочеській мовах» [13, 49]. Зрештою, подібне явище спостерігаємо і в українській мові: форми на зразок *tutaki* проникають у пам'ятки відносно пізно – у XVI–XVII ст. [9, 12]; XVI ст. датована форма *туйка* 'тут' [5, 372]; лише прислівник *нынѣ* з'явився в пам'ятках у XV ст. [8, 98]. У такому разі сумнів Ю. Баля в давності подібних форм видається виправданим: «Якщо ці морфемі справді сягають у настільки віддалену минувшину, то трохи дивує таке скупе засвідчення їх давніми пам'ятками окремих слов'янських мов» [13, 49]. Виведення цих морфем із займенникового кореня **kъ* неможливе з огляду на семантику: первинна функція прислівників із коренем **kъ* – питальна (пор. *звідки, доки* та ін.), а в прислівниках, поширених морфемами *-ки, -ка*, нема жодного сліду такої функції [13, 49–50].

Прихильники іншого погляду зосереджують увагу тільки на фактах слов'янських і приписують цим морфемам роль звичайних афіксів. І. К. Чапля зазначав, що прислівники із суфіксальним *-k-* постали «під впливом аналогічних іменникових та прикметникових форм» [11, 43]. К. М. Лук'янюк поширення прислівників суфіксами з *-k-* називає «прямою суфіксацією», кваліфікуючи відповідні морфемі як видозмінені суфікси іменникового й прикметникового походження, використані «для прямого розвитку лексичного значення прислівників» [4]. «Порожніми» суфіксами називає відповідні білоруські морфемі П. П. Шуба, визначаючи їх функцію як «зміцнення “прислівниковості” відповідного слова» [12, 62–63].

Деякі дослідники, заперечуючи походження прислівникових морфем із давніх часток, окремо розглядають кінцеві суфікси *-ки* та *-ка*. Ю. Баль у центр дослідження історії кінцевих прислівникових афіксів з елементом *-k-* у польській мові ставить суфікс *-ki*, вважає його найдавнішим, зауважуючи, що пояснення його історії дасть ключ до розв'язання проблеми походження решти морфем [13, 84–85].

Шукаючи походження прислівникового суфікса *-ки* (*-ki*), відповідно, в українській та польській мовах, В. В. Німчук [5, 393] і В. Цирран [14, 167] почали з аналізу засвідчених пам'ятками прислівників *nhişьky*, *pieszki* і кваліфікували їх як застигли форми орудного відмінка множини на *-ы* (*-i*) субстантивів **nhişькъ*, *pieszek* 'піхотинець'. У зв'язку з цим В. В. Німчук припустив, що формант *-ки* абстраговано саме з адвербіалізованих форм орудного відмінка множини на *-и* іменників чоловічого роду, і, відмовившись від своєї попередньої гіпотези, зауважив, що нема підстав убачати в цьому афіксі частку займенникового походження [5, 393]. До подібного висновку у свій час прийшов і В. Вондрак [18, 353].

На противагу висловленому Ю. Балем застереженню, що, «окрім прислівника *pieszki*, складно вказати – принаймні в польській мові – якийсь інший прислівник на *-ki*, який був би застиглою формою орудного відмінка» [13, 51], В. В. Німчук наводить українські деривати на зразок *верхи*, *пішки*, *мовчки*, *рачки*, *задки*, зауважуючи при цьому, що деякі з них у пам'ятках представлені паралельними формами з новою флексією *-ами*, пор.: *верхи* / *верхами* [5, 393].

У західнополіському говорі адвербіалізованими давніми формами орудного відмінка множини іменників чоловічого роду можна вважати фонетичні варіанти загальноновживаних прислівників *пішки*, *мóвчки*, *ра́чки* та деривати *перéк'и* 'стрімко на спину (впасти)'; *вéршки* 'верхи'.

Щоправда, умов для безпосереднього впливу дериватів *пішки*, *ра́чки* на структурне оформлення прислівників *та́мки*, *о́ндеки* не було, отже, процес «абстрагування» афікса *-ки* включав, напевно, якісь проміжні ланки [13, 50–51]. Беручи до уваги дослідження В. В. Німчука [5, 111, 393–394] та Ю. Баля [13, 84–92], можна встановити механізм цього процесу на матеріалі західнополіських прислівників.

Очевидно, найперше за допомогою суфікса *-ки* утворено прислівники безпосередньо від дієслівних основ (у тому числі спрефіксованих), обминаючи стадію іменника, тобто за аналогією. Абстрагований суфікс *-ки* деривував прислівники в іменниковий спосіб – додавався до останнього тематичного приголосного дієслівної основи: *ді́бки*, *ду́бки* 'навшпіньки'; *ду́бки* 'через голову (перекинутися)'; *кра́дки*, *крад'ки* 'крадькома'; *тру́шк'и* 'підтюпцем'; *по́жбурки* 'кидькома'; *по́нирки* 'вниз головою (впасти)'; *прі́с'адки* 'навпочіпки';

роскара́чки ‘широко розставивши ноги’; *на́зирки*, *на́гл’адк’і* ‘слідом, назирцем’; *на́гн’ічки*, *на́гн’ачки* ‘нахилившись’; *по́хапки* ‘нашвидкуруч’; *на́х’ілк’і* ‘нахильцем’; *по́паски* ‘попасом’; *о́бмацки*, *по́мацки* ‘навпомацки’; *о́пашки* ‘наопашки’; *за́точки* ‘заточуючись у бік’ тощо.

Можливо, саме за аналогією до застиглих форм іменників чоловічого роду на *-ки* на зразок *пішки*, *ра́чки* постали західнополіські прислівники *ка́чки* ‘навпочіпки’, *бо́чки* ‘рухатися лежачи, перекочуючись з боку на бік’, *ко́с’ки* ‘на плечі (взяти дитину)’, ‘на плечах (нести дитину)’, співвідносні з іменниками жіночого роду *ка́чка*, *бо́чка*, *ко́с’ка* ‘кінь (у дитячому мовленні)’; пор. також затемнене *коко́дурки* ‘перекинувшись через голову’. Окрім того, на основі давніших прислівників з афіксом *-ки* на зразок *п’ішки*, *ра́чки* та утворених шляхом аналогії на зразок *ка́чки*, *бо́чки* постали структури з іншими демінутивними за походженням (але без демінутивного значення) суфіксами з елементом *-к-*, пор.: *ракушки* ‘рачки’; *кара́кушк’і* ‘розкарячано’; *ка́чечки*, *ка́чечк’і* ‘навпочіпки’; *бо́чечки* ‘рухатися лежачи, перекочуючись із боку на бік’; *кокодóушки*, *кустрóбушки* ‘перекинувшись через голову’ тощо.

Згодом, як зауважив В. В. Німчук, і прислівники, утворені в результаті адвербіалізації, і ті, що виникли за аналогією, почали вживатися з прийменниками, найчастіше *на*, *в*: *нап’ішк’і*, *нара́чк’і*, *нака́чк’і*, *нака́чечки*, *нако́с’ки*, *вкра́дки*, *у́крадк’і*, *наді́бки* та ін. Подальший розвиток цього процесу був зумовлений занепадом давньої форми орудного множини на *-и*: «Не маючи опори в граматичній системі мови, прислівники з суфіксом *-ки*... були “переорієнтовані” на знахідний відмінок» [5, 394].

Дериваційні моделі *на...ки*, *в...ки*, переоформившись на знахідний множини, набули великої продуктивності. У західнополіських говірках за цими двома моделями утворено величезну групу прислівників способом аналогії безпосередньо від дієслівних та прикметникових основ (афікс *-ки*, як і давніше, послідовно додавався до тематичного приголосного основи). Окрім того, відповідно до моделей *на...ки*, *в...ки* витворено велику групу прислівників від іменникових основ.

Модель *на...ки* в західнополіських говірках представлено такими дериватами: *напрі́с’адки*, *напрі́ситки*, *напо́ч’іпки*, *напоч’іпки*, *напо́ц’упки*, *напо́чапки*, *наопо́чапки*, *нака́чечки*, *нака́чечк’і*, *нако́ручки*, *наку́рточки*, *наспóд’ечк’і*, *наку́ртки*, *накоркéшки*, *нако́ркошки*, на-

кóркушки, нацоц'убки, нацоц'урк'і, накортілки 'навпочіпки'; навспéнк'і, наштін'ки, нашт'інкі, нашт'іл'ки, наді́бки, наді́бочки, наці́почк'і, наці́почки, нац'óпочки наці́пки, наці́пки, надзéпк'і, нац'óпки, нац'у́пк'і, надз'у́бк'і, напáл'чики, напáлчик'і 'навшпиньки'; нап'іригóнки, нап'іригóнк'і, нап'іриг'інк'і, наві́передки, наві́п'іритки, навпередáвки, назмагóнки, навзмагóнки 'наввипередки'; наголоб'іски, наголоб'іс'к'і, наголоб'уски, наголоб'ушки, нашкрáбушки, нашкр'áбушки 'на босоніж'; назб'ітки, назап'ірэчки, наспрэчки, напон'ірэчки, насон'ірэчки, наспон'ірэчки, наперек'урк'і 'наперекір'; нашчéпк'і, нашкармáтк'і, нашкарамáтк'і, нашкурмáтке, нашкамáтки, нашкала-мáточки, нашкамéтк'і, нашкалáпточки, наокрáвки, наву́кравки, навкрáвки, нашкаварáтк'і, надрéбиск'і 'ущент'; накóс'ки, накос'к'і, накóс'к'і, накос'к'і^e, накас'к'і^e, након'ék'і, набарáнки, набарáнч'іки, набарáшки, накóпки 'на плечі (взяти дитину)', 'на плечах (нести дитину)'; накол'інки, накол'інки, накол'áнк'і, накол'éнк'і, накол'ушки, навкóл'ушки, накол'áшки, накол'ішки, навкóл'ішки, наокóл'ішки 'навколішки'; наопáшки, наопéшки, навпáшк'і, напáшк'і, наопл'ічки 'наопашки'; напомацки, навпомацки, наобмацки 'навпомацки'; навдог'інк'і, навздог'інк'і 'навздогін'; наобмашки 'навідліг'; наодлик'і 'навпаки', 'будь-як'; навперék'ітки 'перевалюючись із ноги на ногу'; наспóтичк'і 'спотикаючись'; навпросткі́, напрошкі́, напрошчкі́, навпрошчкі́ 'навпрошки'; нав'ітажк'і 'щосили, щодуху'; назл'учки 'коли щось трапиться'; навгáдки 'навмання'; напóжбурк'і 'кидькома'; намаг'éрк'і 'набакир'; надóсвітк'і 'вдосвіта'; напóружски 'напохваті'; наокóлишк'е 'в обхід, навкруги'; нас'м'éшк'і 'з метою висміяти когось'; на́взначк'і 'навзнач' тощо.

Модель в...ки представляють такі деривати: впóручк'і 'поруч'; вкáчечк'і 'навпочіпки'; внабéдрик'і, вишкармáтк'і, вишкурмáтке, вишкрамáточки, вишкламáтк'і, вишкамáтки, вишчéпк'і, вдрóбески, вдрéбески, вдрéбуск'і, вдрéбйаски 'ущент'; вишкрáбки, вголоб'ушки 'на босоніж'; вскачкі́, вчвалкі́ 'галопом'; впóжбурк'і, вп'у́жбурк'і, впóжпурк'і, впóшвурки 'кидькома'; вперéкидки, вперék'ітки 'перекидаючись'; вроскарáчки 'розставивши ноги'; взáк'ідк'і, взáточки 'заточуючись'; впóмацк'і 'навпомацки'; вперевáлк'і 'перевалюючись з ноги на ногу'; впріс'áтк'і, впрісидки 'навпочіпки'; вспóтичк'і 'спотикаючись'; впу́дбижк'і 'бігом'; вóпашки 'наопашки'; вкружкі́ 'в обхід'; вжáртчк'і 'жартома'; внас'м'éшк'і 'глузуючи, насміхаючись'; вприс'áдошки 'навприсідки'; взáбурск'і 'по щиколотки'

тощо; пор. також деривати із прийменником-префіксом *по-*: *пугул'к'і*, *пуза́бурск'і* ‘по щиколотки’.

Наступним важливим етапом у процесі абстрагування та активізації суфікса *-ки* стала поява прислівників, утворених від основ дієслів чи прикметників за аналогією до прийменникових форм родового однини іменників жіночого роду з недемінативним суфіксом *-к(а)*; суфікс *-ки* продовжував деривувати прислівники в іменниковий спосіб, тобто додавався до кінцевого приголосного основи. У західнополіських говірках виявлено такі утворення із префіксом *з-* (*с-*): *знéбачк'і*, *знéбацк'і*, *знéзнимк'і*, *знéзин'к'і*, *знéнацк'і*, *знéницк'і*, *знáницк'і*, *знéмацки*, *знéмац'ки* ‘несподівано, зненацька’; *скра́дк'і*, *спóтайк'і* ‘крадькома’; *спу́жбурк'і* ‘кидькома’ тощо.

На наступному етапі суфікс *-ки* та його варіанти на зразок *-еки*, *-ечки*, які втратили демінативне значення, за аналогією з'явилися в інших прислівниках, які мають у своєму складі прийменниковий елемент, найперше *з-* (*с-*), *од-*, *до-*: *знов* > *знóвки*, *знóвики*, *знóвички*, *знóвийки*, *знóв'ійк'і*; *скул'* (*іску́л'*, *ску́л'а*, *іску́л'а*) ‘звідки’ > *ску́л'ек'і*, *іску́л'ек'і*; *стул'* (*істу́л'*, *сту́л'а*, *істу́л'а*) ‘звідти’ > *сту́л'ек'і*, *істу́л'ек'і*, *сту́л'ік'і*, *сту́л'ічк'і*; *с':ул'* (*с':у́л'а*, *іс':у́л'а*, *с'ц'у́л'*, *с'ц'у́л'а*) ‘звідси’ > *с':у́л'ек'і*, *іс':у́л'ек'і*, *с'ц'у́л'ек'і*, *с'ц'у́л'ік'і*, *с'ц'у́л'ічк'і*; (*отку́л'*) *отку́л'а* ‘звідки’ > *отку́л'ек'і*, *отку́л'ак'и*; *от:у́л'* (*от:у́л'а*) ‘звідти’ > *от:у́л'ек'і*, *от:у́л'аки*, *от:у́л'ечк'і*; *оц':у́л'* (*оц':у́л'а*) ‘звідси’ > *оц':у́л'аки*; *додóму* > *додóмушки*; подібно також *за́втра* (*вза́втра*) > *за́втрашки*, *вза́втрашки*; *за́рас* (*за́рес*, *за́ра*, *за́ре*) > *за́раски*, *за́рески*, *за́резк'і*, *за́раке*, *за́рек'і*, *за́речк'і* тощо.

Зрештою, афіксом *-ки* чи його варіантами без демінативного значення ускладнено структуру прислівників, які не мали у своєму складі прийменникового компонента; тут діяла винятково формальна аналогія [13, 87–88]: *тут* (*туд*, *ту́та*) > *ту́тки*, *ту́тк'і*, *ту́тк'е*, *ту́дк'і*, *ту́тики*, *ту́тик'і*, *ту́тек'і*, *ту́таки*, *ту́так'і*, *ту́деки*, *ту́дик'і*, *ту́тички*, *ту́течк'і*, *ту́тичк'і*, *ту́течк'е*, *ту́тен'ки*, *ту́дыйкы*; *там* > *та́мк'і*, *та́мик'і*, *та́м'ік'і*, *та́мечки*, *та́мен'ки*, *та́мийки*, *та́мыйкы*; *тепе́р* (*типáр*) > *тепе́рки*, *тепе́рк'і*, *типáрке*, *тепе́рики*, *тепе́рик'і*, *тепе́ричк'і*, *тепа́ричк'і*, *тепе́рен'ки*; *теп'і́р* (*топ'і́р*, *топ'е́р*, *топ'і́ер*, *дип'і́р*) ‘тепер’, ‘щойно’ > *теп'і́рк'і*, *дип'і́рке*, *теп'і́рик'і*, *топ'і́рик'і*, *туп'і́рике*, *туп'і́рик'і*, *топ'і́рики*, *топ'і́ерики*, *топ'і́ричк'і*, *туп'і́ричк'і*, *топ'і́рички*, *туп'і́ричке*, *топ'і́ричк'і*, *топ'і́еричк'і*, *деп'і́ричк'і*; *о́нде* ‘он там’ > *о́ндечки*; *о́н'д'е* ‘ось тут’ > *о́н'д'еки*, *о́н'д'ечки*; *гу́н'д'о* ‘ось

тут' > *гун'д'очки*; *оде* 'ось тут' > *одек'і*; *оз'де* (*в'оз'де*, *оз'д'е*, *в'оз'д'е*) 'ось тут' > *в'оз'деки*, *в'оз'даке*, *оз'д'еки*, *в'оз'дечки*, *оз'д'ечки*; *оде* 'ось тут' > *одек'і*; *гет:а* 'ось тут' > *гет:ичк'і*; *точа* 'тоді' > *точаке*; *пос'л'а* (*п'ошл'а*) 'потім' > *посл'аке*, *п'ошл'аке*; *нен'і* 'сьогодні' > *нен'ке*; *вч'ора* > *вч'ораке*; *гор'іл'ич* (*гор'ілич*) 'горілиць' > *гор'іл'ичк'і*, *гор'іличк'і* та ін. Аналогія охопила навіть деякі службові слова: *нав'іт'* (*навіт'*, *невіт'*, *нат'*, *нет'*) > *нав'іт'ки*, *невіт'ки*, *нат'ки*, *нет'ки*; *замус'* 'ніби, буцімто' > *замус'ки* тощо.

Є підстави для виведення з форманта *-ки* його пізнішого варіанта *-ка*, що міг з'явитися внаслідок аналогічних вирівнювань. Першим таку спробу зробив В. Вондрак [18, 285, 332]: аналізуючи чеські форми на зразок *dneska*, *hnedka*, учений допустив, що кінцеве *-ка* у них з'явилося на місці давнішого *-ку* під впливом прислівників типу *kda* та ін. На бік цієї гіпотези згодом пристав також Ю. Баль [13, 92–93], допускаючи, що в частині польських прислівників формант *-ка* може бути видозміною давнішого *-кі*, а така зміна стала можливою внаслідок вирівнювання за зразком давніх паралельних форм *ledwy / ledwa*, *onegdy / onegda*, *niegdy / niegda* й ін.

Якщо взяти за основу гіпотези В. Вондрака та Ю. Баля, то на переоформлення кінцевого *-ки* на *-ка* в західнополіських дериватах на зразок *тутки / тутка*, *теперки / теперка*, *точаке / точака* 'тоді', *зн'овки / зн'овка*, *нен'ке / нен'ка* могли вплинути такі фактори: а) наявність давніх паралелей *куд'і / куд'а*, *туд'і / туд'а*, *с'уд'і / с'уд'а*, *вс'уд'і / вс'уд'а*, *вс'ігди / вс'ігда* та ін.; б) численні форми з кінцевим *-а* вторинного походження, що його пояснюють здебільшого як указівну частку або абстраговану іменну флексію: *тута*; *тама*; *дес'а*; *коліс'а*; *скр'із'а*; *тепера*; *топ'іра*, *тип'іра*, *дон'іра* 'тепер', 'щойно'; *стама* 'звідти'; *вл'іт'ус'а*, *л'іт'ус'а* 'торік'; *дз'іс'а*, *д'іс'а*, *діс'а* 'сьогодні'; *ск'іл'а*, *ск'іл'а*, *ск'ул'а*, *одк'ул'а* 'звідки'; *ст'іл'а*, *ст'іл'а*, *ст'ул'а*, *от:ул'а*, *зет'іл'а*, *зет'іл'а* 'звідти'; *с':іл'а*, *с'ц'ул'а*, *оц':ул'а* 'звідси'; *пок'іл'а*, *покул'а*, *п'окл'а* 'поки'; *к'едис'а* 'колись, давніше'; *однуд'а* 'постійно' та ін.; в) сформовані внаслідок різних причин паралелі *к'оча / к'очи* 'коли'; *точа / точи* 'тоді'; *вч'ора / вч'ори*; *з'автра / з'автри*; *с'од'н'а / с'од'н'і*; *зн'ова / зн'ови*; *з'ара / з'ари* 'зараз'; *пос'л'і / пос'л'а* та ін.

Зрештою, Ю. Баль прийшов до висновку, що прислівниковий афікс *-ка* радше абстраговано із застиглих форм родового відмінка однини іменників чоловічого роду [13, 50–51, 93]. На користь цієї гіпотези свідчить велика продуктивність творення прислівників через

адвербіалізацію форм (безприйменникових і з прийменниками з *(с)*, *(од)*) родового відмінка однини іменників чоловічого роду, а також за аналогією до таких форм безпосередньо від дієслівних та прикметникових основ: *ді́бка*, *ду́бка* ‘навшпиньки’, ‘вертикально, без сторонньої допомоги’; *комел’ка́*, *комил’ка́*, *кумил’ка́*, *кум’іл’ка́* ‘перекинувшись через голову’, ‘жужмом’; *кубилка́*, *ковил’ка́*, *кувирка́*, *кув’ірка́*, *кубирка́*, *комел’ганка*, *комил’ганка*, *перек’ідка*, *коз’олка*, *клубка́* ‘перекинувшись через голову’; *нірка*, *н’ірка*, *мірка*, *нурка*, *н’урка*, *понурка* ‘пірнаючи (у сполуці *плавати нірка* та под.)’; *п’ішка*, *п’ішка́*, *п’єшка* ‘пішки’; *кружка́* ‘навкруги, в обхід’; *рачка́* ‘раком’; *см’єшка* ‘жартома, глузуючи’; *тішка*, *тишка́* ‘упівголоса’, ‘мовчки’; *трушка*, *трушка́*, *тл’ушка*, *тл’ушка́* ‘підтюпцем’; *пужбурка* ‘кидькома’; *прис’адка* ‘навприсідки’, ‘навпочіпки’; *пота́йка* ‘крадькома’; *за́змака*, *за́змака* ‘прихапцем; жужмом’; *спре́дка*, *спредка́* ‘споконвіку’; *здос’в’ітка* ‘удосвіта’; *зне́бачка*, *зне́нац’ка*, *зненáц’ка*, *зне́нацка*, *зне́нацка*, *зн’э́нацка*, *знé́н’ацка*, *знé́н’ац’ка*, *зн’э́н’іцка*, *знé́ницка*, *зні́нац’ка*, *знáницка*, *знéмацка*, *знéмац’ка*, *знéначка*, *знéзин’ка*, *знéзинка* ‘несподівано’; *стішка*, *знішка*, *знішчичка*, *спóтишка* ‘упівголоса’, ‘мовчки’; *зна́хилка*, *зна́х’ілка* ‘нахильцем’; *спóтайка*, *спóтен’ка* ‘крадькома’; *отп’упенка* ‘змалку’; *злэгечка* ‘злегка’ тощо.

У говорі представлено також прислівники на *-ак-а*, що їх можна кваліфікувати як адвербіалізовані форми родового однини іменників із суфіксом *-ак* або аналогіїні утворення від дієслівних та прикметникових основ: *клубака́* ‘перекочуючись із боку на бік’, ‘перекинувшись через голову’; *п’ішакá*, *пишакá* ‘пішки’; *гол’акá* ‘без одягу’, ‘без верхнього одягу’, ‘легко одягнувшись’; *бос’акá* ‘босоніж’, ‘на босоніж’; *сторчакá*, *сторцакá* ‘стрімко’, ‘стрімголов’; *штурбакá*, *шторбакá*, *стуримакá* ‘стрімголов’; *кос’акá* ‘навскоси’; *драпакá* ‘навтеки’; *нирчакá*, *нурчакá*, *норчакá*, *норцакá*, *нуртакá* ‘пірнаючи (у сполуці *плавати нирчакá* й под.)’ тощо. Таким же чином постали прислівники з іншими суфіксами на *-ка*: *стрéбука*, *стра́бука*, *стри́бука*, *стрибукá*, *стребукá*, *стребул’ка́*, *штурбукá* ‘стрімголов’; *п’ішачкá* ‘пішки’; *гол’ачкá* ‘легко одягнувшись’, ‘без одягу’; *бос’ачкá* ‘босоніж’, ‘на босоніж’; *трушачкá* ‘підтюпцем’; *нурчика́* ‘пірнаючи’; *ді́бочка* ‘навшпиньки’, ‘вертикально, без сторонньої помочі’; *вэрчи́ка*, *клубóчка*, *балáбушка*, *балéбушка* ‘перекидаючись через голову’; *ра́кушка* ‘рачки’ тощо.

За аналогією афікс *-ка* та його варіанти (без демінутивного значення) поширилися й на інші прислівники, можливо, спершу на ті, які мали у своєму складі прийменниковий компонент *з-* (*с-*), *од-*, *до-*: *знов* > *знóвка*, *знóвика*, *знóвичка*, *знóвичика*; *скул'* (*ску́л'а*) 'звідки' > *ску́л'ка*, *ску́л'іка*, *ску́л'ека*, *ску́л'ічка*, *ску́л'ечка*; *стул'* (*сту́л'а*) 'звідти' > *сту́л'ка*, *сту́л'іка*, *сту́л'ека*, *сту́л'ічка*, *сту́л'ечка*; *с':ул'* (*с'ц'ул'*, *іс':ул'*, *с'ул'а*, *с'ц'ул'а*) 'звідси' > *с'ц'ул'ка*, *с':ул'іка*, *іс':ул'ека*, *с'ц'ул'ека*, *с'ц'ул'іка*, *іс':ул'ечка*, *с'ц'ул'ечка*, *с'ц'ул'ічка*; *одкул'* (*отку́л'*, *отку́л'а*) 'звідки' > *одку́л'ка*, *отку́л'ека*, *отку́л'ечка*; *одту́л'* (*от:у́л'*, *от:у́л'а*) 'звідти' > *одту́л'ка*, *от:у́л'ека*, *т:у́л'ека*, *от:у́л'ечка*; *одс'ул'* (*оц':у́л'*, *оц':у́л'а*) 'звідси' > *одс'ул'ка*, *оц':у́л'ека*, *ц':у́л'ека*, *оц':у́л'ечка*; *дóсил'* 'досі' > *дóсил'ка*; *дóтил'* 'досі' > *дóтил'ка*; а згодом на решту: *там* > *та́мка*, *та́мкай*, *та́мека*, *та́мика*, *та́м'іка*, *та́микай*, *та́мечка*, *та́мичка*, *та́м'ічка*, *та́мен'ка*; *тут* (*ту́д*, *ту́та*) > *ту́тка*, *ту́дка*, *ту́ткай*, *ту́тека*, *ту́тика*, *ту́така*, *ту́такай*, *ту́дека*, *ту́дика*, *ту́дока*, *ту́тикай*, *ту́течка*, *ту́тичка*, *ту́дечка*, *ту́дичка*, *ту́тен'ка*; *óнде* (*го́нде*) 'он там' > *óндека*, *ондека́*, *го́ндека*, *гондека́*, *ундика́*, *ндика́*, *во́ндечка*, *го́ндечка*; *гéнде* 'он там' > *гиндика́*; *óде* (*во́де*) 'ось тут' > *óдека*, *во́дека*; *óз'де* (*во́з'де*, *óз'д'е*, *во́з'дз'е*) 'ось тут' > *óз'дека*, *во́з'дека*, *óз'д'ека*, *во́з'д'іка*, *во́з'д'іка́*, *го́з'д'іка́*, *óз'дз'іка*, *гу́з'дз'іка́*, *óз'дечка*, *во́з'дечка*, *óз'д'ечка*; *о́н'д'е* 'ось тут' > *о́н'дз'ека́*, *гу́н'дз'іка́*, *ун'дз'іка́*, *н'дз'іка́*; *тепéр* (*тепа́р*, *типа́р*) > *тепéрка*, *типа́рка*, *тепéрека*, *тепéрика*, *тепéр'іка*, *теп'эрика*, *типéрика*, *тепéричка*, *типéричка*, *типа́ричка*, *тепéричка*, *тепéрен'ка*, *типéрин'ка*; *теп'ір* (*топ'ір*, *дип'ір*, *топ'іра*, *дип'іра*) 'тепер', 'щойно' > *тип'ірка*, *топ'ірка*, *туп'ірка*, *доп'ірка*, *дип'ірка*, *тип'ірика*, *топ'ірика*, *туп'ірика*, *топ'іер'іка*, *доп'ірика*, *доп'іракай*, *доп'ірикай*, *дип'ірикай*, *дип'іракай*, *топ'іричка*, *топ'іричка*, *туп'іричка*, *топ'іричка*, *топ'іер'ічка*, *доп'іричка*; *с'огóд'н'а* (*с'од'н'а*) > *с'огóд'н'ака*, *с'огóд'н'ачка*, *с'огóд'н'ічка*, *с'од'н'ічка*, *с'о́н'ічка*; *дз'іс'* (*д'іс'*, *дз'іс'а*, *д'іс'а*, *д'іс'ай*) 'сьогодні' > *дз'іс'ака*, *дз'іс'акай*, *д'іс'ака*, *д'іс'іка*, *д'іс'ікай*, *д'іс'акай*; *ніни* (*не́н'і*) 'сьогодні' > *не́н'ка*, *ніника*, *не́н'іка*; *вчора* > *вчо́рака*, *вчо́ракай*; *за́втра* > *за́втрака*; *га́т* 'туди' > *га́тика*; *вко́чи* (*вко́чил'*) 'коли' > *вко́чил'ка*; *втóчи* (*втóчил'*) 'тоді' > *втóчил'ка*; *то́ча* 'тоді' > *то́чака*; *кол'іс'* (*кол'іс'а*) 'колись, давніше' > *кол'іс'акай*; *за́раз* (*за́рис*, *за́ра*, *за́ри*, *за́ре*) > *за́риска*, *за́рака*, *за́рика*, *за́река*, *за́речка*; *по́сл'а* (*по́сл'і*) > *по́сл'ака*, *по́сл'іка*, *по́сл'ака*; *потóм* 'потім' > *потóмка*, *потóмичка* тощо.

У зв'язку з тим, що деякі вчені кваліфікують усі прислівники на *-ки* (*-еки*, *-ечки*), *-ка* (*-ека*, *-ечка*) та под. як «експресивні форми», «форми зі зменшено-пестливим значенням» [12, 62], варто наголосити: у західнополіських говірках усі аналізовані вище деривати не мають здрібніло-пестливого значення й уживані безвідносно до віку як мовця, так і його співрозмовника.

Висновки й перспективи подальших досліджень. З огляду на те, що частки *-ки*, *-ка* не засвідчені давніми слов'янськими пам'ятками, прислівникові морфеми *-ки*, *-ка* і под. варто кваліфікувати як відносно пізнє явище аналогічного походження, що виникло вже в окремих слов'янських мовах. За походженням елементи *-к-*, *-ек-*, *-ечк-* та под. абстраговані з іменникових форм суфікси без семантики демінутивності. Кінцеві елементи *-и*, *-а* – застигли флексії орудного відмінка множини та родового відмінка однини іменників чоловічого роду.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Західнополіські невідмінювані деривати з суфіксальним *-к-* / Г. Л. Аркушин // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі та часі: зб. наук. пр. – Вип. 9 / упорядкув. Г. Л. Аркушина. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 376 с.
2. Етимологічний словник української мови: у семи томах / за ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1985. – 570 с.
3. Етимологічний словник української мови: у семи томах / за ред. О. С. Мельничука. – Т. 5. – К.: Наук. думка, 2006. – 703 с.
4. Лук'янюк К. М. Суфіксальний словотвір прислівників у буковинських говірках (пряма суфіксація) / К. М. Лук'янюк // Тези доповідей ХХІ наукової сесії. Секція філологічних наук. – Чернівці, 1965. – С. 6–11.
5. Німчук В. В. Прислівник / В. В. Німчук // Історія української мови. Морфологія. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 342–412.
6. Німчук В. В. Словотвір часток у закарпатських верхньонадборжавських говірках / В. В. Німчук // Славістичний збірник. – К., 1963. – С. 142–157.
7. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка / Александр Григорьевич Преображенский. – Т. I. – М.: Тип. Г. Лиссиера и Д. Совко, 1910–1914. – 674 с.
8. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у двох томах. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1978. – 591 с.
9. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Вип. 2. – Львів: [б. в.], 1994. – 151 с.

10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в четырёх томах / Макс Фасмер. – Т. II. – М. : Прогресс, 1986. – 671 с.
11. Чапля І. К. Прислівники в українській мові / Іван Кирилович Чапля. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 123 с.
12. Шуба П. П. Прыслоўе ў беларускай мове : марфалагічны нарыс / Павел Паўлавіч Шуба. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – 191 с.
13. Bal J. Formacje przysłówkowe z sufiksalnym *j* i *k* typu *dzisiaj, wczoraj, dzisiak, tamok* w historii i dialektach języka polskiego / Bal Józef. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1974. – 115 s.
14. Cyran W. Przysłówki polskie: budowa słowotwórcza / Władysław Cyran. – Łódź, 1967. – 244 s.
15. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského / Václav Machek. – Praha, 1957. – 482 s.
16. Miklosich F. Vergleichende Grammatik Der Slavischen Sprachen / Franz Miklosich. – Volume 4. – Heidelberg, 1926. – 916 s.
17. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego / Franciszek Sławski. – Т. II. – Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1956. – 599 s.
18. Vondrák V. Vergleichende Slavische Grammatik / Václav Vondrák. – Т. II. – Göttingen, 1928. – 584 s.

УДК 811.161.2.' 37

Ніна Данилюк

ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

У статті йдеться про специфіку семантики, компонентного складу й граматичної структури порівнянь у текстах українських народних пісень різних жанрів. Звернуто увагу на усталені фольклорні порівняння.

Ключові слова: порівняння, семантика, компонентний склад, структура, мовностилістична одиниця, текст.

Данилюк Н. Особенности сравнений в языке украинской народной песни. В статье рассмотрена специфика семантики, компонентного состава и грамматической структуры сравнений в украинских народно-песенных текстах разных жанров. Обращается внимание на устоявшиеся фольклорные сравнения.

Ключевые слова: сравнение, семантика, компонентный состав, структура, стилистическая единица речи, текст.